

Литература:

- Ђорђевић Владан, *Црна Гора и Аустрија 1814–1894*, Београд, 1924, Српска Краљевска Академија.
- Schopll H. et W. Muller Edler von Mullersheim, *Les orders et les decorations de la principaute de Montenegro*, Wien, 1897.
- Trost J. L. , *Die Ritter- und Verdienst Order, Ehrenzeichen und Medaillen*, Leipzig- Wien, 1910.

Радован Фемић

Граховска битка и друштвено памћење

Период владавине књаза Данила Црном Гором (1851–1860) карактеришу многе новине у систему државне власти. Сагласно томе, битно је истаћи у први план најважније од њих. У периоду уочи битке на Граховцу Данило Станков је извршио попис војних обавезника, 1854. Истовремено, образујући је формацијски, војска Црне Горе устројена је на озбиљан начин.¹ Формирана је једна елитна јединица – црногорска Гарда, али и установљен један посебан род војске – артиљерија. Заокружујући војничку хијерархију и структуру, Црна Гора ишла је у сусрет једном од кључних историјских догађаја у процесу изградње савремене црногорске државе – бици на Граховцу.

Битка на Граховцу, маја 1858, без икакве дилеме представља једну од кључних вододјелница укупне прошлости Црне Горе. Сасвим је јасно да је Херцеговина у дугом непрекинутом низу година представљала, *de facto*, животно питање Црне Горе. Династи из владарске куће Петровић – Његош сматрали су Херцеговину природним простором свога утицаја. Стога је сасвим разумљиво схватити због чега је званично Цетиње пружало подршку својим сународницима против Османлија. Већ од почетка 1858. догађаји на просторима Херцеговине одвијали су се дрзином свјетлости. Пригушени пламен неповјерења и анимозитета између српског становништва Херцеговине и Црне Горе, те званичног Цетиња са једне, и Османлија са друге стране, за кратко вријеме претворио се у праву буку. Већ крајем 1857. Грахово постаје центар многих значајних збивања. У то вријеме траје устанак који на тлу Херцеговине води Лука Вукаловић. Још увијек без јавне манифестације, али са ве-

¹ Живко Андријашевић, „Седам Петровића“, у: *Зборник Машице црногорске*, јесен/зима 2012, 249.

ликим поуздањем, Лука Вукаловић могао је рачунати на подршку званичног Цетиња. Том циљу служила је посјета двојице изасланика са црногорског двора – сенатора Петра Вукотића и војводе Ива Радоњића устаничким јединицама. Фебруара 1858. заоштравала се ситуација на терену. Зупци су представљали жариште сукоба. Увиђајући значај ових збивања устанички првак Херцеговине тражио је отворену и директну помоћ званичног Цетиња. Сходно томе, књаз Данило је наложио војводи Иву Радоњићу да са одредом Црногораца пружи конкретну подршку устаницима.¹ Заједничке снаге Црногораца и Херцеговаца нанијели су тежак пораз Османлијама већ 10 (по старом календару) /22 фебруара (по новом календару) 1858. Након ових дешавања условиједила је пауза на бојишту. Бранко Павићевић зналачки закључује – „Чекало се да гора озелени“.²

Држање великих сила према Црној Гори и питању Херцеговине од извјесног је значаја када је у питању овај сегмент Источног питања. У овим преломним тренуцима по даљи развој догађаја Османлије на Балкану могу да рачунају на подршку британске и хабзбуршке владе.³ Питање одржања „болесника са Босфора“ на Балкану садржи читаву лезу врло комплексних разлога за овакав начин резоновања В. Британије и Хабзбуршке Монархије. Изговарајући се потребом за одржањем тзв. равнотеже сила, ове хришћанске империје су, не залазећи у последице властитих поступака, настојали да жртвују балканске хришћане. На тај начин хришћани Балкана држани су неприродно, до исцрпљења, у власти истог тог „болесника са Босфора“.

Почетком маја 1858. (све догађаје у наредном периоду биљежимо по новом календару) бројне осман-

¹ Бранко Павићевић, *Саздање црногорске националне државе 1796–1878*, Историјски институт Подгорица – НП Побједа, Подгорица, 2004, 357.

² Исто, 355.

³ Детаљније: Фјодор И. Успенски, *Источно питање*, Службени лист СЦГ Београд – ЦИД Подгорица, 2003.

ске трупе нашле су се на Грахову. Књаз Данило упутио је у рејон Грахова одреде из правца Катунске нахије. У периоду 8–10. мај на простору Грахова позициониране су црногорске снаге, на челу са главним заповједником, војводом Мирком Петровићем, братом књаз Данила. У неравноправној борби, прва два дана знамените Граховске битке, 10. и 11. маја 1858. Османлије су односили превагу. Радило се о борбама без дистанце, ножевица. Наредни, 12. мај био је дан примирја. У касним сатима тог дана у логор војводе Мирка стигла је поуздана вијест о намјери Хусеин-паше да у зору покрене трупе у правцу Клабука и даље, ка Требињу. Мудри војсковођа Мирко није оклијевао, већ се послужио ратним лукавством. Своје трупе, у обиму 2/3 од укупних снага (укупне снаге око 7500 војника) војвода је сконцентисао у рејону Миротињских долова. Према Б. Павићевићу, вијвода Мирко је у потпуности знао какав ефекат ће донијети фактор изненађења. Коначно, 13. маја отпочео је покрет османских трупа. Хусеин-паша нашао се у чуду. Одреди војводе Мирка отпочели су борбе, намећући противнику врло непосредну, борбу из близине. Резултати су били импресивни. Комплетан корпус османских трупа под командом Хусеин-паше био је уништен (око 7000 официра и војника). Губици црногорске војске били су симболични у односу на непријатеља. Ријеч је о броју од око 200 погинулих и 300 рањених. Слава црногорског оружја надалеко је пронијета, а око самог војводе Мирка удрзо је плетена легенда. О Граховској бици представници релевантне научне историографије закључују: „Граховац није ствар прегнућа или полета једног тренутка; Граховац је резултат вишегодишњих припрема и плана који је настао много прије него се јавио спор који је изазвао битку“.¹

Прошлост не постоји међу изворима и литературом, независна од актуелног друштвеног дискурса. С тим у вези је важно знати да је неријетко перцепција

¹ Живко М. Андријашевић, *Нав. дјело*, 249.

о догађајима из прошлости једнако важна као и знање о збивањима у прошлости. У том смислу од кључне важности јесте пронаћи и разумјети разлику између појмова историјске свијести с једне, и друштвеног памћења с друге стране. Историјска свијест настоји да разумије догађаје из прошлости кроз призму домета научне историографије: студија, монографија, зборника, научних чланака и слично. С друге стране, друштвено памћење јесте представа појединца и колективитета (етничког, политичког, религијског, племенског, завичајног, спортског итд.) о прошлости. Та колективна слика готово без изузетка јесте идеализована, и наравно, нетачна и тенденциозна. Дакле, овдје је већ у питању друштвено памћење које од прошлости, као врхунске надлежности, захтијева да се „*ирилатоди дубоко усађеној али неиризнајној пошреби*“.¹ Овдје је ријеч о потреби за потврдом идентитета, која се ставља у први план и која занемарује остале, веома битне компоненте историјског континуума.² Ипак, без обзира на постојећу дилему у смјеру историјска свијест/друштвено памћење, Џон Тош не занемарује ни следећу чињеницу. Ријеч је о сазнању да је често, поготово у данашње вријеме, врло танка, па скоро и невидљива гранична линија између ова два научна феномена. Најбоља потврда овог става темељи се у сазнању да је велики број значајних историјских тема: историја радничког покрета, историја женског покрета или пак историјске теме везане за тло Африке, настао на инсистирање друштвеног памћења, што научна историографија није могла да игнорише.

Конечно, у каквој се релацији, имајући у виду назначено, налазе владавина књаза Данила и друштвено памћење? На ово питање одговор може дати исључиво интердисциплинаран приступ, који ће уважити неколико неопходних компоненти. У први план јесу резултати

¹ Џон Тош, *У истрајању за историјом*, Клио, 2008, 44.

² Исто, 45.

релевантне историографије, али би комплетан одговор морао да садржи и детаљну социолошку анализу. Такође, анализа штампе¹, али и познавање актуелног политичког дискурса умногоме би заокружили поглед на ову тему. Ипак, на основу већ доступног, подвргнућемо анализи неке већ одавно познате тезе које постоје у јавности.

Резултати неке хипотетички постављене анкете о тековинама владавине књаза Данила донијели би, вјерујемо, врло занимљиве резултате. Наиме, када бисте просјечно информисаном становнику поставили питање који је значај Граховске битке за укупну историју Црне Горе, без дилеме мали проценат испитаника тачно би одговорио. С друге стране, ако би питање било усмјерено у форми „Шта знате о злочинима Зека Манитог у Бјелопавлићима“?² Или о информацијама у вези са историјским догађајем из 1856. у Кучима, у официјелној историографији познатог под називом „похара Куча“? Одговори би били несумњиво исцрпни, погрешни, свакако са мноштвом детаља. На овим примјерима најбоље је видљив уплив друштвеног памћења у токове историјске науке. Стереотипна слика прошлости, грађена и укоријењена у предрасудама засигурно нема амбицију да историјске процесе сагледа нити разумије у тоталитету. Несумњиве грешке, мане и недостаци владавине Данила Станковог, поготово сурови начин обрачуна с неистомишљеницима, одавно је истраживачка тема у науци. Ипак, без обзира на интерпретацију и тог сегмента прошлости Црне Горе, друштвено памћење остаје доминантни оквир разумијевања ове епохе црногорске историје. Упркос свему, историји као науци, када је ова тема у питању, још увијек се измиче тло под нога-

¹ О штампани као историјском извору детаљније у: Здравко Делетић, *Знајт историјачара: метод и техника историописанња*, Косовска Митровица, 2008.

² Живко М. Андријашевић износи податак да подругљиви надимак црногорског суверена „Зеко Манити“ први пут употребљава Дервиш-паша у писму упућеном Граховљанима 1853.

ма. Да ли ће превагу одијети захтјеви друштвеног памћења према историји или ће се вјеровати закључцима историјске науке, остаје да се види.

ДОДАТАК